

KS. WOJCIECH MISZTAŁ

## STARY PORZĄDEK NIEWOLI GRZECHU I ŚMIERCI: CZŁOWIEK PRZED PRZYJŚCIEM CHRYSYTA

**Treść:** Człowiek zniewolony przez potęgi grzechu i śmierci (wstęp); I. Człowiek – spadkobierca Adama: sformułowanie „w *Adamie*”; II. Człowiek – poddany śmierci: sformułowanie „w *śmierci*”; III. Człowiek – podporządkowany Prawu: sformułowania typu „w *Prawie*” („w *prawie*”); IV. Człowiek – istota cielesna, materialna: sformułowania „w *ciele*” (*en sômati* oraz *en sarki*); Stary porządek niewoli grzechu i śmierci: człowiek przed przyjściem Chrystusa (próba podsumowania)

### CZŁOWIEK ZNIEWOLONY POPRZEZ POTĘGI GRZECHU I ŚMIERCI (WSTĘP)

Można mówić na wiele sposobów o życiu człowieka, o jego obecnej sytuacji. Doświadczają on różnych zniewoleń, ograniczeń. Z perspektywy wiary będziemy mówili o potrzebie zbawienia, odkupienia, wyzwolenia człowieka przez Chrystusa. Było to prawdziwym dla ludzi żyjących przed Jego przyjściem i dopełnieniem Jego misterium paschalnego. Pozostaje to prawdziwym i teraz. I to również dla człowieka wierzącego w Chrystusa. Spróbujmy zobaczyć, co na ten temat mówi w swoim Objawieniu samu Bóg. Oczywiście nie będziemy mogli zająć się tym zagadnieniem całościowo. Punkt widzenia, jaki postaramy się przedstawić zasługuje na uwagę. Między innymi ze względu na jego aktualność dla współczesnego człowieka.

*Wszyscy bowiem zgrzeszyli i pozbawieni są chwały Bożej, ale dostępują usprawiedliwienia darmo, z Jego łaski, przez dokupienie, które jest w Chrystusie Jezusie* (Rz 3,23–24). Jak nam się wydaje, zdanie to doskonale oddaje sytuację człowieka w doczesności, to znaczy w obecnym porządku ekonomii zbawienia. Człowiek doświadcza tutaj swego «udziału» w porządku, który właściwie absolutnie warunkuje jego egzystencję, jego byt. Mimo wszystkich swoich wysiłków musi on ostatecznie przyznać, iż nie jest zdolny o własnych siłach przemienić siebie samego w istotę doskonałą, ani swej doczesności w raj. Mimo swojej wyjątkowej, niepowtarzalnej pozycji, przez swoją ograniczoność człowiek pozostaje podobnym do innych bytów stworzonych. W sobie samym doświadcza on nieustannego konfliktu, walki między dobrem i złem. Co więcej, sam z siebie, tzn. będąc zdany wyłącznie na własne siły, nie jest nawet pewien zwycięstwa nad tym ostatnim. Tyle razy grzech roztacza swe panowanie nad człowiekiem. Człowiek pozostaje dziedzicem Adama, Abla i Kaina. Doświadczają, że w jego bycie przenika się: porządek ducha i porządek materii, myśli i pragnienia jak najbardziej szlachetne oraz te najniższe, gesty oraz czyny godne bohatera i te właściwe tchórzowi. Takim jest człowiek. Takim jest nasz świat.

To misterium człowieka i świata *współlistnieje* z misterium obecności Chrystusa. To ostatnie przenika, przemienia tamto pierwsze. Inaczej mówiąc nie jesteście sami. Nie jesteście zdani na pesymizm czy na miraż samowystarczalności. Jest z nami Chrystus.<sup>1</sup> Przemierzamy w Chrystusie, z Nim i przez Niego meandry historii, w której – tak jak w nas samych – jest już obecny porządek nowego nieba i nowej ziemi: *jeśli ktoś [jest] w Chrystusie, [jest] nowym stworzeniem, to co dawne minęło, oto stało się nowe* (2 Kor 5,17; por. 2 P 3,13).<sup>2</sup> Ci, którzy zostali wezwani, by stać się obywatelami nieba (por. Flp 3,20), nie pozostawiają swej ziemskiej ojczyzny samej sobie z jej trudnościami i problemami. Przyjmują oni Boże postanowienia. Świadomi wagi doczesności i złożoności sytuacji na obecnym etapie ekonomii zbawienia, z ufnością oczekują ostatecznej realizacji Bożych zamierzeń. Z miłością i nadzieją, czekając na powrót Zbawiciela w chwale, odpowiadają w Chrystusie, przez Niego i w Nim, na Jego wezwanie: mają reprezentować w świecie, przekazywać innym przesłanie zbawienia i życia wiecznego (por. 2 Kor 5,20). Mają przemieniać i uzdrawiać. Jednym słowem są wezwani do wzięcia udziału w Bożym misterium (por. np. Ef 1,3nn).

Można oddać obecną sytuację człowieka w doczesności sytuując go w odniesieniu do grzechu i do śmierci. Jeśli mówi się o tych ostatnich, to trudno byłoby nie wspomnieć pierwszego człowieka. W ten sposób stajemy np. wobec konstrukcji typu «w śmierci» (*en thanatō*) oraz «w Adamie» (*en tō Adam*). W doczesnym porządku rzeczy dobro i zło potrafią się niejako mieszać czy wręcz przenikać (por. np. Rz 7,15nn). Paradoks ten zostanie opisany np. za pomocą sformułowań z rodzaju «w ciele» (*en tō sōmati, en sarkā*) oraz «w prawie» / «w Prawie» (*en tō nomō*). Oczywiście przy wyborze jak i przy omówieniu poszczególnych konstrukcji nie będzie możliwym dostarczenie jakiejś bardziej systematycznej wizji czy syntezy określonych aspektów właściwych naszemu życiu w doczesności. W takim wypadku trzeba byłoby z jednej strony przeanalizować i inne sformułowania spotykane np. w *Corpus paulinum* w tzw. listach autentycznych św. Pawła.<sup>3</sup> Z drugiej strony już sama problematyka powiązana z poprzednio wymienionymi konstrukcjami, z uwagi choćby na tworzące je

<sup>1</sup> Ta obecność Chrystusa ogarnia wszystko. Por. np. 1 Kor 8,6 oraz 1 Kor 10,4. Teksty te mówią o stworzeniu świata oraz o Wyjściu z Egiptu i drodze ku Ziemi Obiecanej. Te dwa punkty są kluczowymi dla dzieła zbawienia. Jak łatwo zauważyć, nie należą one do ekonomii Nowego Przymierza.

<sup>2</sup> Przypomnijmy tutaj, nawet jeśli nie dotyczy to wprost *Corpus paulinum*, ostatni gest Chrystusa, taki, jakim go opisuje św. Łukasz. Gest tak drogi np. ikonom Wschodu czy średnio-wiecznym katedrom Zachodu. „Błogosławił ich” (*gr. en tō eulogein auton autous, Łk 24,51*). Właśnie od tego gestu rozpoczynają się Dzieje Apostolskie. Można powiedzieć, że niejako od tego gestu nie tylko rozpoczynają się, ale cały czas toczą się dzieje chrześcijan. Gest ten wiąże się z początkiem nowego etapu dziejów. Przebiega on «w błogosławieństwie» Chrystusowym (por. *en tō eulogein*).

<sup>3</sup> Za tzw. *listy autentyczne* św. Pawła przyjmujemy w naszych rozważaniach: Rz, 1–2 Kor, Ga, Flp, 1 Tes i Flm. Na temat podziału poszczególnych pism składających się na *Corpus paulinum* na różne grupy (w tym również na temat tzw. listów autentycznych św. Pawła) por. np. E.R. Martinez, *La vita cristiana e la spiritualità secondo san Paolo (ad usum studentium)*, Roma 1992, s. 4n. Oczywiście zagadnienie podziału pism stanowiących *Corpus paulinum* na grupy (w tym również problem tzw. *listów autentycznych*) nie należy do łatwych i poszczególne próby klasyfikacji listów składających się na *Corpus paulinum* ciągle są przedmiotem dyskusji i badań. Z konieczności ograniczamy się do wyboru jednego z rozwiązań. W niniejszym artykule opieramy się przede wszystkim właśnie na tekstach zaczerpniętych z tzw. listów autentycznych św. Pawła Apostoła.

elementy, okazuje się niezmiernie szeroką i skomplikowaną. I w pierwszym i w drugim wypadku trzeba byłoby przekroczyć ramy, jakie zakłada obecna praca. Z całą jednak pewnością przynajmniej krótka analiza sformułowań typu «w śmierci», «w Adamie», «w ciele» (*en tô sômati, en sarka*) oraz «w prawie» / «w Prawie» (*en tô nomô*) będzie interesującą choćby ze względu na całokształt panoramy naszego życia doczesnego.

#### I. CZŁOWIEK – SPADKOBIERCA ADAMA: SFORMUŁOWANIE «W ADAMIE»

W Nowym Testamencie znajdziemy sformułowanie «w Adamie» tylko jeden raz, a mianowicie w 1 Kor 15,22: *tak jak w Adamie wszyscy umierają, tak też w Chrystusie wszyscy będą ożywieni*. Nie powinno to raczej zaskakiwać, skoro samo słowo „Adam” spotykamy w tym zbiorze pism jedynie 9 razy.<sup>4</sup> Nie można byłoby jednak przecenić znaczenia omawianego terminu np. choćby dla teologii Nowego Testamentu.<sup>5</sup>

Wydaje się, że przeróżne spekulacje dotyczące osoby Adama oraz roli, jaką miał on odegrać w historii świata i ludzkości, stanowią coś niezmiernie ważnego dla myśli oraz teologii hebrajskiej wcześniejszej i współczesnej św. Pawłowi.<sup>6</sup> W jakimś stopniu Apostoł mógł i tutaj czerpać pewne elementy dla swojej wizji historii zbawienia.<sup>7</sup> Odnotujmy również, iż jest możliwym, by sformułowanie «w Adamie» (oraz ewentualnie jemu podobne konstrukcje, jeśli takie istniały) służyło w jakimś zakresie św. Pawłowi, zwłaszcza teologicznie, za model dla formuł rodzaju «w Chrystusie».<sup>8</sup> Pozostaje w każdym razie faktem bezspornym, że antyteza – zestawienie między Adamem i Chrystusem nie jest bynajmniej czymś nieznanym Apostołowi (por. Rz 5,12–21; 1 Kor 15,20–22 oraz 45–49).<sup>9</sup>

<sup>4</sup> Por. Rz 5,14ab; 1 Kor 15,22.45ab; 1 Tm 2,13.14 jak również Łk 3,38 i Jud 14. Co do omawianego słowa, por. np. L.J. Kreitzer, *Adam and Christ*, s. 9; J. Fitzmyer, *Pauline Theology*, in: *The New Jerome Biblical Commentary*. Edited by Raymond E. Brown etc., London 1992, s. 1385n; J. Jeremias, *Adam*, TWNT 1, 141n oraz *Vocabulaire de théologie biblique publié sous la direction de Xavier Léon-Dufour etc. Deuxième édition révisée et augmentée*, Paris 1971, 18n.

<sup>5</sup> Można byłoby również tutaj postawić pytanie, czy słowo «Adama» było dla św. Pawła Apostoła imieniem własnym czy też nie, por. np. L.J. Kreitzer, *Adam and Christ*, s. 9.

<sup>6</sup> Np. wg B. Rey, *Créés dans le Christ Jésus. La création nouvelle selon saint Paul*, Paris 1966, s. 75, w czasach Apostoła osoba Adama znajdowała się w centrum licznych dociekań: chciano zrozumieć i oddać jedyne miejsce, jakie pierwszy człowiek zajmuje w dziejach i w przeznaczeniu ludzkości (jeśli chodzi o św. Pawła, to autor ten widzi nawiązanie do takich spekulacji np. w Rz 5,14: *on jest typem Tego, który miał przyjść*). Por. również H.H. Schade, *Apokalyptische Christologie bei Paulus. Studien zum Zusammenhang von Christologie und Eschatologie in den Paulusbriefen*, Göttingen 1981, s. 74: *Die Bestimmtheit der Menschen durch Adam ist eine im Judentum verbreitete Annahme. Adam bringt durch seine Sünde das Todesverhängnis und verantwortliche Tat über die Menschheit, wobei Auffassungen über die Sünde als Verhältnis und verantwortliche Tat, auch in derselben Schrift (4Esr: syBar), unausgeglichen nebeneinander stehen. Während das „in“ (1K 15,22) durch jüdische wie gnostische Parallelen abgedeckt wird, hat das „durch“ (1K 15,21) nur in jüdischen, nicht aber in gnostischen Parallelen volle Entsprechung.*

<sup>7</sup> H. Schlier, *Grundzüge einer paulinischer Theologie*, Freiburg 1978, s. 175.

<sup>8</sup> Por. np. H. Schlier, *Grundzüge einer paulinischer Theologie*, s. 175, jak również G. Bornkamm, *Der Römerbrief als Testament des Paulus*, in: G. Bornkamm, *Geschichte und Glaube*. 2 Teil, München 1971, s. 133n.

<sup>9</sup> Wg F. Amiot, *Lre saint Paul*, Paris 1962, s. 50, u św. Pawła (...) *toutes les options, antithèses ou contradictions apparentes, se résolvent dans la considération du renouvellement apporté par le Christ*

Adam i Chrystus znaczą dwa punkty kardynalne jeśli chodzi np. o dzieło zbawienia. Można byłoby chyba mówić nawet, w związku z ich znaczeniem, o *dwóch początkach historii*.<sup>10</sup> Mamy pierwszego Adama i ostatniego Adama (1 Kor 15,45),<sup>11</sup> pierwszego człowieka i ostatniego Człowieka, człowieka ziemskiego i Człowieka niebieskiego (1 Kor 15,47n).<sup>12</sup>

Po tej też linii wydaje się iść 1 Kor 15,47–49 (por. w. 45–46 oraz Rz 5,12–21), wg którego mamy dwie grupy ludzi, na czele których stoją Adam i Chrystus:<sup>13</sup>

jaki [człowiek wzięty] z ziemi  
tacy i [ludzie wzięci] z ziemi

jaki [człowiek wzięty] z nieba  
tacy i [ludzie wzięci] z nieba

i jak

nosiliśmy

będziemy nosić

obraz [człowieka wziętego] z ziemi

obraz [człowieka wziętego] z nieba

*et de l'obligation d'y collaborer, dans une vie dominée et constamment inspirée par la foi et par l'action de l'Esprit de Dieu (por. Rz 2,28–29; 1 Kor 7,19; Ga 6,15), a różne antytezy Pawłowe se réfèrent à une autre plus fondamentale dont elles sont les expressions partielles, l'antithèse entre les deux chefs de l'humanité, Adam et le Christ (...). Por. G. Eichholz, Die Theologie des Paulus im Umriß, Neukirchen 1972, s. 189: Ich hebe noch einmal hervor, daß Paulus, wenn er das Evangelium verkündigt, ein Ereignis verkündigt. (...) So erzählt Paulus in Rm 5,12–21 die Geschichte des Handels Gottes in Jesus Christus in der Sprache der Adam-Christus-Typologie (cytuje on również B. Pascal, Pensées, 523: Toute la foi consiste en Jésus Christ et en Adam). Por. H. Schlier, Grundzüge einer paulinischer Theologie, s. 175. Co do antytezy – zestawienia Adam / Chrystus oraz sformułowań typu «*Chrystusum*» (*syn Christó*), por. W. Grundmann, *syn etc.*, TWNT 7, 784n.*

<sup>10</sup> Por. np., o Chrystusie, 2 Kor 5,17: *stad jeśli ktoś [jest] w Chrystusie, [jest] nowym stworzeniem: [to co] dawne minęło, oto stało się nowe*. Por. również E. Käsemann, *Leib und Leib Christi. Eine Untersuchung zur paulinischen Begrifflichkeit*, Tübingen 1933, s. 184: *Christus ist die Erfüllung der Zeiten und steht Adam gegenüber als die eschatologische Neuschöpfung. Das en Christó bedeutet als „im Geiste“ das Stehen in Gottes Neuschöpfung, das selber neue Schöpfung ist*; por. H. Schwantes, *Schöpfung der Endzeit. Ein Beitrag zum Verständnis der Auferweckung bei Paulus*, Stuttgart 1963, s. 70n; U. Luz, *Das Geschichtsverständnis des Paulus*, München 1968, s. 307 oraz 194; H. Schlier, *Der Brief an die Galater übersetzt und erklärt von Heinrich Schlier*, Göttingen 1971, s. 276; A. Oepke, *Der Brief des Paulus an die Galater. Zweite, verbesserte Auflage*, Berlin 1960, s. 30 i G. Bornkamm, *Taufe und neues Leben bei Paulus*, s. 34n.

<sup>11</sup> Wg F. Prat, *La théologie de saint Paul*, vol. 2, Paris 1933, s. 360, sposób, w jaki są zbudowane u św. Pawła formuły «*w Chrystusie*» wskazuje, że Apostoł *ne considère pas la personne individuelle de Jésus, mais sa fonction de Messie, sa qualité de second Adam, en un mot son caractère représentatif*. Por. W. Grundmann, *syn etc.*, TWNT 7, 789.

<sup>12</sup> W. Grundmann, *syn etc.*, TWNT 7, 789, widzi w Adamie i w Chrystusie «*osoby inkorporujące*» (*korporativen Personen*), por. również J. Jeremias, *Adam*, TWNT I, 141; J. Gnilk, *Der Brief an die Philipper. Auslegung von Joachim Gnilk*, Düsseldorf 1961, s. 81 (*Die Ausweitung des Christuschicksal auf die Menschen hat ihre Wurzeln in der biblischen Vorstellung von der korporativen Persönlichkeit*); R. Schnackenburg, *Die Taufe*, s. 459 i *Die Adam-Christus Typologie (Röm 5,12–21)*, s. 38; E. Larsson, *Christus als Vorbild*, s. 74n. Wg H.H. Schade, *Apokalyptische*, s. 74n, koncepcja «*osoby inkorporującej*» (*corporate personality*) mogłaby pozwolić lepiej zrozumieć znaczenie formuł «*w Chrystusie*» (zwłaszcza jeśli uwzględnić związki między Apostołem i tradycją mądrościową), por. też s. 83n oraz M.A. Seifrid, *In Christ*, w: *Dictionary of Paul and His Letters*. Editors: Gerald F. Hawthorne, Ralph P. Martin. Associate Editor: Daniel G. Reid, Downers Grove-Leicester 1993, s. 434 i 436; H. Schlier, *Grundzüge einer paulinischer Theologie*, s. 175n; W. Thüsing, *Per Christum in Deum*, s. 66 i 74n; F. Froitzheim, *Christologie und Eschatologie bei Paulus*, Würzburg 1979, s. 193 i 210; P. Hoffmann, *Die Toten in Christus. Eine religionsgeschichtliche und exegetische Untersuchung zur paulinischen Eschatologie*, Münster 1966, s. 310; R. Schnackenburg, *Todes- und Lebensgemeinschaft mit Christus*, s. 379n.

<sup>13</sup> Por. G. Eichholz, *Die Theologie des Paulus*, s. 172 oraz B. Rey, *Créés dans le Christ Jésus*, s. 167.

Od przyjścia Zbawiciela człowiek może opuścić *domenę* Adama (w *Adamie* wszyscy umierają, 1 Kor 15,22) i przejść do *domeny*, do *królestwa* Chrystusa (w *Chrystusie* wszyscy będą ożywieni, 1 Kor 15,22).<sup>14</sup> Przynależć do pierwszego Adama oznacza poddanie mocy śmierci i to – paradoksalnie – ze względu na tego, który miał dać życie całej ludzkości. Przynależć do drugiego Adama, do Chrystusa, to wejść w posiadanie gwarancji życia bez końca – dzięki temu, który miał umrzeć za ludzi (por. np. 1 Kor 15,22 oraz Rz 5,10.17).<sup>15</sup> Oczywiście zależność, komunია, solidarność «na życie» w Chrystusie o wiele więcej niż równoważą zależność, solidarność «na śmierć» w Adamie (por. np. Rz 5,12–21 i 6,1–11).<sup>16</sup> Jeśli chodzi o 1 Kor 15,22, to można przedstawić antytezę Adam – Chrystus w następujący sposób:<sup>17</sup>

bo jak  
w Adamie  
wszyscy  
umierają<sup>18</sup>

tak i  
w Chrystusie  
wszyscy  
będą ożywieni

Ponieważ Adam inkorporuje, «zawiera» w sobie całą ludzkość jako jej protoplasta i pierwsza głowa, ponieważ wszyscy ludzie są jego spadkobiercami, stąd konstrukcja «w Adamie» z 1 Kor 15,22 może oznaczać nie tylko «z powodu Adama», ale również np. «należąc do Adama», «pozostając w zależności od Adama», «mając udział w jego losie», «na skutek wspólnoty z nim» (por. Rz 5,12–21). Można więc będzie chyba mówić o swoistym porządku rzeczy, jaki sformułowanie «w Adamie» oddaje. Jak to pokazuje choćby 1 Kor 15,22, porządek ten bynajmniej nie jest dla nas obojętnym. Jedną z jego zasadniczych cech jest to, że człowiek podlega śmierci: w *Adamie* wszyscy umierają (1 Kor 15,22).

<sup>14</sup> H. Schlier, *Grundzüge einer paulinischer Theologie*, s. 175. Por. F. Prat, *La théologie de saint Paul*, vol. 2, s. 361 oraz vol. 1, s. 160n. Por. też np. Rz 6,8: *bo jeśli umarliśmy z Chrystusem, [to] wierzymy, że i z Nim będziemy żyć*.

<sup>15</sup> Por. A. Deissmann, *Paulus. Eine kultur- und religionsgeschichtliche Skizze. Zweite völlig neubearbeitete und vermehrte Auflage*, Tübingen 1925, s. 140 oraz H. Schlier, *Grundzüge einer paulinischer Theologie*, s. 175.

<sup>16</sup> F. Amiot, *Les idées maîtresses de saint Paul*, Paris 1959, s. 222. Por. P.H. Menoud, *Le sort des trépassés d'après le Nouveau Testament*, Neuchâtel-Paris 1945, s. 32 oraz H. Frankemölle, *Das Taufverständnis*, s. 36n.

<sup>17</sup> Wg F. Prat, *La théologie de saint Paul*, vol. 2, s. 361, najlepszy komentarz do formuł «w Chrystusie» stanowi właśnie 1 Kor 15,21–22.

<sup>18</sup> Por. B. Rey, *Créés dans le Christ Jésus*, s. 49. Autor ten podkreśla fakt, że „umierają” jest gramatycznie trybem oznajmującym czasu teraźniejszego. Wg niego oznacza to, iż Apostoł ma na myśli całą ludzkość. W tym kontekście autor ten przypomina również, że słowo *tagma* («grupa») przywodzi na pamięć ideę np. przynależności do określonej, ściśle zhierarchizowanej grupy (np. militarnej), gdzie jest się pod określonym wodzem, ściśle się od niego zależy i dzieli się jego losy. Stąd i sformułowanie „we własnej kolejności” / „we własnej grupie” z 1 Kor 15,23 wskazywałoby, wg tego autora, iż również w 1 Kor 15,22–23 chodzi o ludzi wszystkich czasów. Wg A. Feuillet, *Mort du Christ et mort du chrétien*, s. 487 oraz 512, sformułowanie „wszyscy umierają w Adamie” z 1 Kor 15,22 odpowiada fundamentalnej dla historii zbawienia i dla życia każdego człowieka prawdzie, że wszyscy umarliśmy w Chrystusie na Kalwarii oraz w sakramencie chrztu (por. 2 Kor 5,15; Rz 6,11; Ga 2,20 jak również 1 Tes 4,16 i 1 Kor 15,18).

## II. CZŁOWIEK – PODDANY ŚMIERCI: SFORMUŁOWANIE «W ŚMIERCI»

W tzw. *listach autentycznych* św. Pawła odnotowaliśmy konstrukcje typu «w śmierci» jedynie dwa razy: w Rz 5,21 i w 2 Kor 11,23.<sup>19</sup> Zważywszy, że w ostatniej z tych dwóch perykop sformułowanie często w *niebezpieczeństwie śmierci* (*en thanatois pollakis*) odnosi się właściwie wyłącznie do osoby św. Pawła i stanowi fragment opisu okoliczności, w których wypełnia on swoją posługę apostołską, ograniczymy się tutaj jedynie do kilku uwag dotyczących Rz 5,21.

Ten, który miał dać życie całej ludzkości, tzn. Adam, pozostawił po sobie dziedzictwo grzechu i śmierci: *grzech zakrólował w śmierci* (Rz 5,21, por. również np. Rz 5,12).<sup>20</sup> Grzech wkroczył w dzieje świata i swoją mocą dosięgnął wszystkich ludzi. W pewnym sensie zaczął nawet królować w świecie w miejsce Boga,<sup>21</sup> władać tak jak sama śmierć (por. Rz 5,21 oraz 14,17). Władanie grzechu i śmierci rozpoczyna się poprzez przestępstwo Adama.<sup>22</sup> Natomiast przez Chrystusa ci, którzy do Niego przynależą, którzy w są Chrystusie, doznają zbawienia. Zostają wyzwoleni spod panowania grzechu i śmierci. Co więcej, będą oni królować razem ze swoim Panem,<sup>23</sup> z Tym, w którym jest dar i łaska życia wiecznego: *bo odpłata grzechu jest śmiercią, zaś łaska dana [od] Boga [jest] życiem wiecznym w Chrystusie Jezusie Panu naszym* (Rz 6,23). Mamy więc jakby dwie ery, dwa porządki, i to o znaczeniu powszechnym. Pierwszy zaczyna się dla ludzkości (i dla całego świata) wraz z przestępstwem Adama. Jego ekonomia prowadzi poprzez grzech do śmierci.<sup>24</sup> Drugi porządek otwiera się przed ludźmi wraz z Chrystusem,<sup>25</sup> przez Niego i w Nim. Jego ekonomia prowadzi ku życiu wiecznemu:

*grzech*                    *ci, którzy otrzymują obfitość łaski i daru sprawiedliwości*  
*zakrólował*            *będą królować*  
*w śmierci*              *w życiu*<sup>26</sup>

<sup>19</sup> Jeśli chodzi o Nowy Testament, to por. również 1 J 3,14 oraz Ap 6,8.

<sup>20</sup> Rz 5,12: *dlatego też jak przez jednego człowieka w świat wszedł grzech, a przez grzech śmierć, i w ten sposób śmierć przeszła na wszystkich ludzi, ponieważ wszyscy zgrzeszyli.*

<sup>21</sup> Por. L. Cerfaux, *Le chrétien dans la théologie de saint Paul*, Paris 1962, s. 382 oraz 381, gdzie autor pisze następująco na temat Rz 5,21: *Des deux couples antithétiques, c'est le second, «mort – vie», qui règle le mouvement de la pensée, l'usage du verbe «régner» l'indique suffisamment (Rom., 5,17.21).*

<sup>22</sup> Por. np. Rom 5,15: *ale nie tak samo jest z przestępstwem jak z darem łaski; bo jeśli przestępstwo jednego sprowadziło na wszystkich śmierć, to o ile obficiej splotła na nich wszystkich łaska i dar Boży, łaskawie udzielony przez jednego Człowieka, Jezusa Chrystusa.* Por. M. Zerwick, *Analysis philologica Novi Testamenti Graeci. Editio quarta (nova impressio)*, Roma 1984, s. 345.

<sup>23</sup> Por. np. 1 Tes 4,17; 2 Tm 2,12; 1 Kor 6,2–3 oraz 4,8.

<sup>24</sup> Por. np. J.J. Scott, *Life and Death*, s. 554; L. Morris, *Sin, Guilt*, s. 878; A. Bonora, *Morte*, w: *Nuovo dizionario di teologia biblica a cura di Pietro Rossano etc.*, Tonno 1994, s. 1023 jak również S. Virgulin, *Peccato*, w: *Nuovo dizionario di teologia biblica a cura di Pietro Rossano etc.*, Torino 1994, s. 1132 oraz 1137

<sup>25</sup> Por. np. R. Bullmann, *thanatos etc.*, TWNT 3, 18.

<sup>26</sup> Por. Rz 5,21.17

Jest rzeczą ewidentną, iż trzeba jeszcze powrotu Pana w chwale, żeby ten drugi porządek otrzymał swój wymiar ostateczny. Jednak już teraz, tzn. w naznaczonej piętnem grzechu i śmierci doczesności, ci, którzy są w Chrystusie, doświadczają skutków przejścia z domeny grzechu do domeny łaski,<sup>27</sup> z domeny śmierci do domeny życia: (1) *teraz nie [ma] już potępienia dla tych, którzy są w Chrystusie Jezusie*; (2) *bo prawo Ducha życia w Chrystusie Jezusie uwolniło cię od prawa grzechu i śmierci* (Rz 8,1-2, por. również w. 24: *nadzieję jesteśmy zbawieni*).

### III. CZŁOWIEK – PODPORZĄDKOWANY PRAWU: SFORMUŁOWANIA TYPU «W PRAWIE» / «W PRAWIE»

W *Corpus paulinum*, we wspomnianych już tzw. listach autentycznych, spotykamy sformułowania rodzaju «w Prawie» / «w prawie» (gr. *en nomō*) w następujących tekstach:<sup>28</sup>

- 1) Rz 2,12: *bo ci, którzy bez Prawa zgrzeszyli, bez Prawa też poginą, a ci, którzy w Prawie zgrzeszyli, przez Prawo będą sądzeni*<sup>29</sup>
- 2) Rz 2,20: *„wychowawcą nieumiejętnych, nauczycielem prostaczków, mającym w Prawie wyraz wszelkiej wiedzy i prawdy*
- 3) Rz 2,23: *który chlubisz się w Prawie, przez przekraczanie Prawa znieważasz Boga*
- 4) Rz 3,19: *wiemy bowiem, że wszystko co mówi Prawo, mówi do tych, którzy są w Prawie, żeby każde usta zamilkły i cały świat musiał uznać się winnym wobec Boga*
- 5) Rz 7,23: *w członkach zaś moich spostrzegam inne prawo, które toczy walkę z prawem mojego umysłu i podbija mnie w niewolę pod prawo [dosł.: w prawo] grzechu mieszkającego w moich członkach*<sup>30</sup>
- 6) 1 Kor 9,9: *bo napisane jest w Prawie Mojżesza*
- 7) 1 Kor 14,21: *napisane jest w Prawie*
- 8) Ga 3,11: *a że w Prawie nikt nie osiąga usprawiedliwienia przed Bogiem*
- 9) Ga 5,4: *zerwaliście więzy z Chrystusem, wszyscy, którzy szukacie usprawiedliwienia w Prawie, wypadliście z łaski*
- 10) Flp 3,6: *co do gorliwości prześladowca Kościoła, co do sprawiedliwości, sprawiedliwości w prawie, stałem się bez zarzutu.*

Do grupy konstrukcji typu «w Prawie» / «w prawie» można byłoby również zaklasyfikować:

- 1) Rz 7,6: *teraz zaś Prawo straciło moc nad nami, umarliśmy temu [dosł.: w*

<sup>27</sup> Por. np. Rz 6,2 (*jeśli umarliśmy dla grzechu, jak mamy nadal w nim żyć?*); 6,12 (*niech więc grzech nie króluje w waszym śmiertelnym ciele poddając was swoim pożądliwościom*) oraz 1 Kor 15,17 (*jeśli Chrystus nie zmarł, próżna jest wasza wiara i aż dotąd pozostajecie w waszych grzechach*).

<sup>28</sup> Jeśli chodzi o Nowy Testament, to konstrukcje tego rodzaju spotykamy również w następujących tekstach: Mt 12,5; 22,36; Łk 2,23.24; 10,26; 24,44; J 1,45; 8,5.17; 10,34; 15,25; Dz 13,38. Co do *Corpus paulinum*, to znaleźliśmy omawiane sformułowania jedynie w tzw. listach autentycznych.

<sup>29</sup> Co do określenia «w Prawie» w Rz 2,12 por. również aparat krytyczny.

<sup>30</sup> Jeśli chodzi o konstrukcję «w prawie grzechu» w Rz 7,23, to wg niektórych świadków tekstu brak w niej partykuły *en* („w”), por. aparat krytyczny.

- w tym], co trzymało nas w jarzmie, tak że możemy pełnić służbę w nowości Ducha a nie według [dosł.: w] przestarzałej litery”
- 2) Rz 8,3: „co bowiem było niemożliwym dla Prawa, ponieważ ciało czyniło je bezsilnym [dosł. w którym, tzn. w Prawie, stało się bezsilnym przez ciało], [tego dokonał Bóg] Bóg posłał swojego Syna w ciele podobnym do ciała grzesznego i dla [usunięcia] grzechu wydał w tym ciele wyrok potępiający grzech”
- 3) Rz 10,5: „bo Mojżesz pisze o sprawiedliwości, tej wyphywającej z Prawa: człowiek, który je wypełnia, będzie z nich [dosł.: w nich] żył”
- 4) Ga 3,12: „Prawo nie jest z wiary, ale kto je [tzn. przepisy, przykazania Prawa] wypełnia, ten będzie z nich [dosł.: w nich] żył”.<sup>31</sup>

Wszystkie wymienione powyżej teksty można podzielić na dwie grupy. Na pierwszą składają się fragmenty, w których sformułowania typu «w Prawie» / «w prawie» oznaczają jedną lub więcej ksiąg Starego Testamentu. Można tutaj zaliczyć 1 Kor 9,9; 14,21 jak również być może Rz 2,20.23 oraz Flp 3,6. Drugą grupę stanowią teksty, w których konstrukcje rodzaju «w Prawie» / «w prawie» służą do oddania idei, jak można byloby powiedzieć, pewnego porządku oraz zależności od niego (por. np. Ga 5,4: „zostaliście oderwani od Chrystusa, którzy w Prawie szukacie usprawiedliwienia, wypadliście z łaski”).<sup>32</sup> W naszym wypadku do drugiej grupy trzeba zaliczyć: Rz 2,12; 3,19; 7,23; Ga 3,11; 5,4 jak też Rz 2,20.23; Flp 3,6<sup>33</sup> oraz Rz 7,6; 8,3; 10,5; Ga 3,12.

Zważywszy na przedmiot naszych zainteresowań, ograniczymy się tutaj jedynie do krótkiego przedstawienia tekstów składających się właśnie na drugą grupę. Jest również rzeczą oczywistą, że nie będziemy mogli wejść w przebogatą, równie ważną jak i złożoną, tematykę związaną z terminem «Prawo» / «prawo» (nomos) choćby, tylko w samych listach św. Pawła Apostoła.<sup>34</sup> Próba klasyfikacji interesujących nas tekstów wg proponowanego powyżej klucza w dwóch wyszczególnionych w poprzednim akapicie grupach, wystarczająco ukazuje kłopoty związane z interpretacją wspomnianego słowa (por. np. Rz 7,23).

Jak to pisze Apostoł, nawet jeśli człowiek znajduje upodobanie w prawie Boga (Rz 7,22, por. 7,14n), to jednocześnie dostrzega w sobie samym jakieś inne prawo. To ostatnie jest u podstaw ustawicznego konfliktu rozgrywającego się w człowieku w naszej doczesności: „w członkach moich zaś spostrzegam

<sup>31</sup> Oczywiście należy pamiętać, że w dwóch ostatnich tekstach „w nich” nie jest w ścisłym tego słowa znaczeniu synonimem «w Prawie». Dokładniejsze określenie relacji między tym, co oddają sformułowania „w nich”, przekracza ramy tego opracowania.

<sup>32</sup> Por. też cytowany powyżej Rz 8,2.

<sup>33</sup> Jak to już zostało zasygnalizowane, trzy ostatnie teksty można zaliczyć również i do pierwszej grupy.

<sup>34</sup> Na ten temat por. np. H. Kleinknecht, W. Gutbrod, *nomos* etc., TWNT 4, 1016n, F. Thielman, *Law*, s. 529n, T.R. Schreiner, *Law of Christ*, s. 542n, L. Morland, *Legge / diritto*, in: *Nuovo dizionario di teologia biblica a cura di Pietro Rassinio* etc., Torino 1994, s. 788n, H. Cazelles, *Loi israélite*, SDB 5, 498n, *Vocabulaire de théologie biblique*, 667n, S. Lyonnet, *Liberté cristiana e legge dello Spirito secondo san Paolo*, in: I. de la Potterie - S. Lyonnet, *La vita secondo lo Spirito. Condizione del cristiano. Introduzione di YMJ Congar. Seconda edizione*, Roma 1971, s. 203, F. Neugebauer, *In Christus. Eine Untersuchung zum paulinischen Glaubensverständnis*, Göttingen 1961, s. 72, A. Schweitzer, *La mystique de l'Apôtre Paul*, Paris 1962, s. 113.

inne prawo, które toczy walkę z prawem mojego umysłu i podbija mnie w niewolę pod prawo grzechu mieszkającego w moich członkach" (Rz 7,23). Istnieć więc jakies prawo grzechu, które w pewien sposób zniewala dziedziców Adama, wpływa na nich. Jest ono w nich i oni tkwią w nim („które podbija mnie w niewolę w prawie grzechu będącym w moich członkach”, Rz 7,23).

Ci, którzy wyznają judaizm i odwołują się do Prawa oraz jego przepisów, posiadają w Prawie „wyras wszelkiej wiedzy i prawdy” (Rz 2,20). Chlubią się oni w Prawie (por. Rz 2,23).<sup>35</sup> Są «pod» Prawem (dosł.: „w Prawie”, por. Rz 2,12: „ci, co w Prawie”). Przynależą do porządku Prawa (por. Rz 3,19: „bo wiemy, [że] co Prawo mówi, mówi [to] będącym w Prawie”) i to aż do tego stopnia, że będą sądzeni przez Prawo (*dia nomou*, Rz 2,12).

W tym kontekście trzeba również wymienić dwa interesujące teksty, które mówią o swoistej relacji między Prawem i życiem. Pierwszy z nich to Rz 10,5: „bo Mojżesz pisze o sprawiedliwości z [ek] Prawa: człowiek, który je wypełni, w nich będzie żył”. Drugi to Ga 3,12: „bo Prawo nie jest z [ek] wiary, ale: kto je wypełni, w nich będzie żył” (por. Flp 3,6, gdzie św. Paweł stwierdza o sobie samym: „według gorliwości prześladowca Kościoła, według sprawiedliwości, która [jest] w Prawie, stałem się bez zarzutu”).<sup>36</sup>

Istnieje jeszcze inna grupa tekstów. Mówią one o antytezie między Prawem i Chrystusem, między porządkiem «w Prawie» oraz porządkiem «w Chrystusie». W Ga 3,11 Apostoł pisze: „a że w Prawie nikt nie osiąga usprawiedliwienia przed Bogiem, wynika stąd, że sprawiedliwy z [ek] wiary żyć będzie” (por. również cytowane powyżej Ga 3,12; Rz 10,5 oraz Flp 3,6). Wg św. Pawła jeśli chrześcijanin szukałby swego usprawiedliwienia w Prawie, to tym samym zerwałby z Chrystusem i wypadłby z łaski (Ga 5,4: por. Rz 7,6: „bo teraz zostaliśmy uwolnieni od Prawa umarłszy w nim [en hô], które nas zniewalało”).<sup>38</sup>

Na zakończenie odnotujmy jeszcze opinię, wg której konstrukcje typu «w Prawie» / «w prawie» mogły posłużyć św. Pawłowi jako swego rodzaju

<sup>35</sup> Por. Rz 2,17: „jeśli jednak ty dumnie nazywasz siebie Żydem i całkowicie zdajesz się na Prawo i chlubisz się w Bogu”. Por., jeśli chodzi o chrześcijan, np. Rz 5,11 („chlubiący się w Bogu przez Pana naszego Jezusa Chrystusa, przez którego teraz otrzymaliśmy pojednanie”), 1 Kor 1,31 („kto się chlubi, nie się chlubi w Panu”), 2 Kor 10,17 („kto się chlubi, nie się chlubi w Panu”); Ga 6,14 („co do mnie niech się nie chlubię z czego innego jak tylko w krzyżu Pana naszego Jezusa Chrystusa”), Flp 3,3 („chlubiący się w Chrystusie Jezusie i nie postępujący według ciała [dosł.: w ciele]”) oraz Flp 1,26 („aby chluba wasza obfitywała w Chrystusie Jezusie we mnie”).

<sup>36</sup> Por. też np. Kpl 18,5: „będziecie przestrzegać moich ustaw i moich wyroków. Człowiek, który je wypełnia, żyje dzięki nim” (LXX: „w nich”, en autois).

Por. L. Cerfaux, *Le Christ dans la théologie de saint Paul*, Paris 1954, s. 376 oraz 373, H. Conzelmann, *Grundriß der Theologie des Neuen Testaments*, Tübingen 1987, s. 234, E. Lohmeyer, *Grundlagen paulinischer Theologie*, Tübingen 1929, s. 142, F. Prat, *La théologie de saint Paul*, vol. 2, s. 478n. Por. także F. Neugebauer, *In Christus*, s. 92: „Das Heil en Christo stand dem Heil en nomó gegenüber (...) Paulus hat eben nicht nur in Antithesen geredet, ging es ihm doch auch weniger um den Gegensatz, sondern darum, daß das eschatologische Heil in Christo Jesu geschehen ist, geschieht und geschehen wird”.

<sup>38</sup> Por. też Rz 8,3 („bo co było niemożliwe dla Prawa, w którym była bezsilność przez ciało, [tego dokonał] Bóg posyłając swojego Syna w podobieństwie ciała grzechu”) oraz np. Rz 3,24 („usprawiedliwieni darmo Jego łaską przez odkupienie, które jest w Chrystusie Jezusie”); 5,9 („tym więc bardziej usprawiedliwieni w Jego krwi zostaniemy przez Niego zbawieni od gniewy”), 1 Kor 5,4 („w zbierając się w imię Pana naszego Jezusa”).

model dla formuł typu «w Chrystusie» oraz ich znaczenia i zastosowania. Wiązałoby się to, dla przykładu, z wielorakimi, ścisłymi powiązaniem między Starym i Nowym Przymierzem (typu np. chronologicznego, językowego, teologicznego itp.).<sup>39</sup>

#### IV. CZŁOWIEK – ISTOTA CIELESNA, MATERIALNA: SFORMUŁOWANIA «W CIELE» (EN SÔMATI ORAZ EN SARKI)<sup>40</sup>

Jak wskazuje tytuł, obecnie zatrzymamy się na problematyce związanej z konstrukcjami «w ciele» (*en sômati* oraz *en sarki*). W powyższym kontekście trzeba jeszcze nadmienić, że wg niektórych autorów formuły typu «w Chrystusie», które spotykamy u św. Pawła Apostoła, są powiązane w Pawłowym konceptem „ciała Chrystusa” (*sôma Christou*, por. np. 1 Kor 12,27).<sup>41</sup>

Poprzednio sygnalizowaliśmy problematykę związaną z konstrukcjami typu «w Adamie», «w śmierci», «w Prawie» / «w prawie». Choćby gramatycznie wydają się one bliskie sformułowaniom «w ciele» (*en sômati* oraz *en sarki*). W ten sposób i te ostatnie mogą nam pomóc np. lepiej zgłębić znaczenie formuł «w Chrystusie» w pismach św. Pawła, to co te ostatnie mówią o naszym życiu doczesnym jako życiu w Chrystusie.<sup>42</sup> Zważywszy np. na podobieństwa i powiązania znaczeniowe między terminami «*sôma*» oraz «*sarx*» wydaje się nam uzasadnionym przedstawić konstrukcje «w ciele» (*en sômati* oraz *en sarki*) razem.<sup>43</sup>

<sup>39</sup> Por. np. W. Schmauch, *In Christus. Eine Untersuchung zur Sprache und Theologie des Paulus*, Gütersloh 1935, s. 161n; E. Lohmeyer, *Grundloggen paulinischer Theologie*, s. 23 oraz 142n; A. Schweitzer, *La mystique de l'Apôtre Paul*, s. 113; F. Neugebauer, *In Christus*, s. 78 (*Diesen Sachverhalt, nämlich daß Christus das Ende des Gesetzes ist, bringt Paulus öfteren in präziser und explikativer Weise durch die Formel 'in Christo (Jesu)' zum Ausdruck*), por. również s. 79n.

<sup>40</sup> Już sam tytuł bieżącej części sygnalizuje znany i trudny do rozwiązania problem: jak oddać w języku polskim terminy *sôma* oraz *sarx*? Ponieważ nie stanowi on naszego zasadniczego tematu, dlatego ograniczamy się jedynie do zasygnalizowania go.

<sup>41</sup> Por. np. M.I. Alves, *Il cristiano in Cristo. La presenza del cristiano davanti a Dio secondo S. Paolo*, Braga 1980, s. 48n; J.F. Collange, *Enigmes de la deuxième épître de Paul aux Corinthiens. Étude exégétique de 2 Co 2,14-7,4*, Cambriage 1972, s. 55n oraz tego samego autora *L'épître de saint Paul aux Philippiens*, Genève [1987], s. 230; H.H. Schade, *Apokalyptische*, s. 147; E. Käsemann, *Leib und Leib Christi*, s. 184; R. Schnackenburg, *Signoria e Regno di Dio. Uno studio di teologia biblica*, Bologna 1971, s. 308.

<sup>42</sup> Por. np. W. Elliger, *en, w: Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament. Herausgegeben von Horst Balz – Gerhard Schneider. Band I Aarôn Henoch*, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz 1980, 1095; M.I. Alves, *Il cristiano in Cristo*, s. 48n; J.F. Collange, *Enigmes de la deuxième épître de Paul aux Corinthiens*, s. 55 oraz tego samego autora *L'épître de saint Paul aux Philippiens*, s. 230.

<sup>43</sup> Por. np. zdanie H. Mehl-Köhnlein, *L'homme selon l'apôtre Paul*, Neuchâtel – Paris 1951, s. 17: człowiek jest istotą naznaczoną poprzez przeszłość, jest np. dziedzicem grzechu popełnionego przez Adama; stąd w «człowieku-według-natury» („*homme naturel*”), zdaniem tego autora, dochodzi w ostatecznym rozrachunku do swego rodzaju przenikania się aspektów wyrażanych przez słowa *sôma* oraz *sarx* (por. s. 12n oraz 36). Jest rzeczą oczywistą, że nie będziemy tutaj mogli poświęcić należytej uwagi szerokiej i skomplikowanej problematyce związanej z terminami *sôma* oraz *sarx*; na ten temat por. np. F. Neugebauer, *In Christus*, s. 53; *Vocabulaire de théologie biblique*, 146n, 210n, 213n; E. Schweizer, F. Baumgärtel, *sôma* etc., TWNT 7, 1024n; L.J. Kreitzer, *Body*, s. 71n; R.Y.K. Fung, *Body of Christ*, s. 77n;

W *Corpus paulinum*, jeśli chodzi o tzw. listy autentyczne św. Pawła, spotykamy konstrukcje typu «w ciele» (*en sômati*) w następujących tekstach:<sup>44</sup>

- 1) Rz 6,12: *niech więc nie króluje grzech w waszym śmiertelnym ciele, abyscie nie musieli ulegać jego namiętności*
- 2) Rz 12,4: *jak bowiem w jednym ciele mamy wiele członków, a wszystkie członki nie spełniają tego samego zadania*
- 3) 1 Kor 6,20: *uwielbiajcie więc Boga w waszym ciele*<sup>45</sup>
- 4) 1 Kor 12,18: *teraz zaś Bóg uczynił członki, każdego jednego z nich w ciele [tak, jak] zechciał*
- 5) 1 Kor 12,25: *aby nie było rozdarcia w ciele, ale żeby poszczególne członki troszczyły się o siebie wzajemnie*
- 6) 2 Kor 4,10a: *nosimy nieustannie konanie Jezusa w naszym ciele*
- 7) 2 Kor 4,10b: *aby i życie Jezusa objawiło się w naszym ciele*<sup>46</sup>
- 8) 2 Kor 5,6: *mając więc zawsze ufność wiemy, pozostając w ciele pozostajemy z daleka od Pana*
- 9) 2 Kor 12,2: *znam człowieka w Chrystusie, który przed czternastu laty, czy w ciele, nie wiem, czy poza ciałem, nie wiem, Bóg wie, został porwany aż do trzeciego nieba*
- 10) 2 Kor 12,3: *i wiem, że ten człowiek, czy w ciele czy poza ciałem nie wiem, Bóg to wie*
- 11) Ga 6,17: *bo ja na [dosł.: w] ciele moim noszę znaki Chrystusa*
- 12) Flp 1,20: *Chrystus będzie uwielbiony w moi ciele.*

W Rz 12,4 oraz w 1 Kor 12,18 i 25 Apostoł odwołuje się do sformułowania «w ciele» (*en sômati*), by mówić o jedności uczniów Chrystusa. W ciele, które jest jedno, jakbyśmy to może dzisiaj powiedzieli «w organizmie», istnieją różne części, różne członki, które uzupełniają się wzajemnie, wypełniają różne zadania i to, co jest chyba najważniejsze, jedne na rzecz drugich (por. Rz 12,4 i 1 Kor 12,18.25). Podobnie uczniowie Chrystusa, będąc tak różnymi, stanowiąc w pełnym tego słowa znaczeniu oraz ze wszystkimi tego faktu konsekwencjami odrębne osoby, tworzą właśnie jedno ciało w Chrystusie (por. np. Rz 12,5: *podobnie liczni jednym ciałem jesteśmy w Chrystusie, jeden drugiego członkami*).

Inna grupa tekstów, którą należy tutaj wyróżnić, to perykopy, gdzie termin «ciało» (*sôma*) odpowiada naszemu określeniu «ciało (ludzkie)» – najprawdopodobniej stając się coraz bardziej prawie synonimem słowa «osoba» we współczesnym znaczeniu tego terminu.<sup>47</sup> Już obecnie chrześcijaństwo umarłszy

E. Schweizer, F. Baumgärtel, R. Meyer, *sarx* etc., TWNT 7, 98n; R.J. Erickson, *Flesh*, s. 303n; M. Lurker, *Carne*, w: M. Lurker, *Dizionario delle immagini e dei simboli biblici. Edizione italiana a cura di Gianfranco Ravasi*, Torino 1994, s. 38 oraz R. Cavedo, *Corporeità*, w: *Nuovo dizionario di teologia biblica a cura di Pietro Rossano* etc., Torino 1994, s. 308n.

<sup>44</sup> Jeśli chodzi o Nowy Testament, to należy tu jeszcze wymienić: Ef 2,16; Kol 1,22; 3,15; Hbr 13,3 oraz 1 P 2,24.

<sup>45</sup> Por. aparat krytyczny.

<sup>46</sup> Co do konstrukcji *en tó sômati* w wymienionym wersecie por. też aparat krytyczny.

<sup>47</sup> Por. np. E. Käsemann, *Leib und Leib Christi*, s. 119; R. Bultmann, *Das Problem der Ethik bei Paulus*, ZNW 23(1924)137; M.I. Alves, *Il cristiano in Cristo*, s. 217; H. Mehl-Köhnlein, *L'homme selon l'apôtre Paul*, s. 9n i 36; F. Neugebauer, *In Christus*, s. 52n; U. Luz, *Das Geschichtsverständnis*, s. 227.

dla grzechu żyją dla Boga w Chrystusie Jezusie (por. Rz 6,11).<sup>48</sup> Oznacza to, że grzech nie może już więcej panować w ich ciele – nawet jeśli to ostatnie ma jeszcze doświadczyć mocy śmierci (por. Rz 6,12: *niech więc grzech nie króluje w waszym śmiertelnym ciele aby [was] poddawać swoim pożądliwości*, por. też 7,14–24 oraz 1 Kor 6,13–14). Już teraz w swoim ciele winni oni wielbić Boga (*uwielbiajcie Boga w waszym ciele*, 1 Kor 6,20). Ich ciało należy do Pana (por. 1 Kor 6,13–14) i jest świątynią Ducha Świętego (por. 1 Kor 6,19). Św. Paweł pisze o sobie samym, i być może również o kimś ze swych współpracowników (por. np. 2 Kor 1,1), że nosi w swoim ciele konanie Jezusa (2 Kor 4,10a), aby w ten sposób życie Jezusa objawiło się w naszym ciele (1 Kor 4,10b, por. w. 11). Na (dosł.: „w”) swym ciele nosi on znaki przynależności (gr. *ta stigmata*) do Chrystusa (Ga 6,17). Zbawiciel będzie uwielbiony „w ciele” Apostoła: czy to przez życie, czy to przez śmierć (por. Flp 1,20, por. w. 21).

Sformułowanie «w ciele» (*en sômati*) może również posiadać zabarwienie negatywne. W ten sposób np. «pozostawać w ciele» znaczy dla chrześcijanina «być z daleka od Pana», «nie osiągnąć jeszcze swego celu», «być pielgrzymem» (por. 2 Kor 5,6: *pozostając w ciele pozostajemy zdaleka od Pana*).

Odnotujmy w tym kontekście również 2 Kor 12,2–3, gdzie *ř* *propos* otrzymanych objawień i widzeń (w. 1), Apostoł pisze, że „został porwany aż do trzeciego nieba”. Św. Paweł charakteryzuje to wydarzenie między innymi posługując się dwoma prawie identycznymi określeniami. Można byłoby je oddać w języku polskim – jeśli chodzi o interesujący nas tutaj aspekt – przez: *czy w ciele nie wiem, czy poza ciałem, nie wiem* (w. 2 oraz 3).

Sformułowania «w ciele» (*en sarkî*) w *Corpus paulinum*, w tzw. listach autentycznych św. Pawła, spotykamy w następujących tekstach:<sup>49</sup>

- 1) Rz 2,28: *ani obrzezanie nie [jest to, które jest] widoczne na [dosł.: w] ciele*
- 2) Rz 7,5: *bo kiedy byliśmy w ciele*
- 3) Rz 7,18: *wiem, że nie mieszka we mnie, to jest w moim ciele, dobro: bo łatwo jest mi je chcieć, jednak tego co dobre nie czynię*
- 4) Rz 8,3: *i dla [usunięcia] grzechu wydał w ciele wyrok potępiający grzech*
- 5) Rz 8,8: *ci, którzy są w ciele, Bogu podobać się nie mogą*
- 6) Rz 8,9: *wy jednak nie jesteście w ciele ale w Duchu [lub: w duchu]*
- 7) 2 Kor 4,11: *aby i życie Jezusa objawiło się w naszym śmiertelnym ciele*
- 8) 2 Kor 10,3: *gdyż żyjąc w ciele nie walczyliśmy według ciała*
- 9) Ga 2,20: *żyję już nie ja, żyje we mnie Chrystus: choć nadal żyję w ciele, żyję w wierze Syna Bożego, który mnie umiłował i samego siebie wydał za mnie*
- 10) Ga 4,14: *i próby w ciele moi nie poczytaliście za nic ani nie odrzuciliście z niesmakiem, ale mnie przyjęliście jak anioła Bożego, jak Jezusa Chrystusa*

<sup>48</sup> Por. też np. Rz 6,6: *...to wiecie, że dla zniszczenia ciała grzechu, dawny nasz człowiek został z Nim ukrzyżowany, po to byśmy dalej już nie byli w niewoli grzechu”*

<sup>49</sup> Jeśli chodzi o Nowy Testament, to należy tutaj jeszcze wymienić następujące teksty: Ef 2,11ab.14; Kol 1,24; 2,1; 1 Tm 3,16 jak również 1 P 4,2; 1 J 4,2 i 2 J 7.

- 11) Ga 6,12: *ci chcą dobrze się pokazać w ciele, którzy was zmuszają do obrzezania, tylko żeby nie być prześladowanymi z powodu krzyża Chrystusa*
- 12) Ga 6,13: *żeby chlubić się w waszym ciele*
- 13) Flp 1,22: *jeśli żyję w ciele, to dla mnie owocna praca*
- 14) Flp 1,24: *pozostać w ciele – to bardziej dla was konieczne<sup>50</sup>*
- 15) Flp 3,3: *gdyż my jesteśmy obrzezaniem, którzy sprawujemy liturgię Duchem Bożym i chlubimy się w Chrystusie Jezusie a nie postępujemy według ciała [dosł.: w ciele]*
- 16) Flp 3,4a: *choć i ja mogę pokładać ufność i w ciele*
- 17) Flp 3,4b: *jeśli ktoś inny myśli pokładać ufność w ciele, ja tym bardziej*
- 18) Flm 16: *już nie jako niewolnika, ale więcej niż niewolnika, brata umiłowanego, zwłaszcza dla mnie, jeszcze bardziej dla ciebie i w ciele i w Panu.*
- Do powyższej grupy można byłby jeszcze ewentualnie zaliczyć Rz 8,3: *w podobieństwie ciała grzechu.*

W takich tekstach jak Rz 2,28, Ga 4,14; 6,13, Flp 1,22 oraz 1,24 termin *sarx* można byłoby przetłumaczyć na polski przez «ciało».<sup>51</sup> Tak samo można rozumieć omawiane słowo również w 2 Kor 4,11; 10,3; Flp 1,22; 3,4ab; Ga 6,12 oraz Flm 16.

Jeśli chodzi o takie perykopy jak Rz 7,18 oraz być może 2 Kor 4,11, termin *sarx* odpowiadałby chyba najlepiej naszemu określeniu «osoba» (oczywiście we współczesnym tego słowa znaczeniu).<sup>52</sup>

Z kolei w tekstach, które teraz wymienimy, określenie «ciało» (*sarx*) może służyć Apostołowi do oddania idei pewnego porządku lub jeszcze bardziej przynależności do niego.<sup>53</sup> Wg Rz 8,8 ci, którzy są «w ciele», nie mogą podobać się Bogu. Dla św. Pawła chrześcijanie nie są już «w ciele», ale «w Duchu» – «w duchu»<sup>54</sup> (Rz 8,9; por. też cytowane powyżej 2 Kor 10,3). Mielibyśmy więc do czynienia z dwoma porządkami i to sobie przeciwstawnymi (por. np. „ale”, gr. *alla* w Rz 8,9). Do tych też porządków człowiek przynależy w doczesności. Jeśli chodzi o pierwszy z nich, to człowiek doznaje w nim zniewolenia. Jego kresem zaś jest śmierć: „*gdy bowiem byliśmy w ciele, podlegaliśmy grzesznym żądzą istniejącym w nas i podsycałym przez Prawo oraz przynoszącym owoc, który sprowadzał śmierć*” (Rz 7,5).<sup>55</sup> Na podobną interpretację sformułowania «w ciele» (*en*

<sup>50</sup> Co do sformułowania „w ciele” (*en tē sarki*) w tym tekście, por. również aparat krytyczny.

<sup>51</sup> Jak to już było sygnalizowane, nie możemy tutaj zajmować się bardzo szerokim i niesłychanie trudnym zagadnieniem oddania w języku polskim różnicy między słowami *sarx* oraz *σάρξ*. Na ile będzie to możliwe pozostaniemy przy tłumaczeniu ich właśnie przez termin «ciało».

Por. H. Mehl-Köhnelein, *L'homme selon l'apôtre Paul*, s. 12–13 jak również P.H. Meypoud, *Le sort des réprouvés*, s. 36.

Por. E. Käsemann, *Leib und Leib Christi*, s. 120.

<sup>54</sup> Celowo podajemy tutaj sformułowania «w Duchu» – «w duchu»: w ten sposób można zachować bogactwo samego tekstu, nie ograniczając znaczenia znajdującej się tam konstrukcji *en pneumatī* («w Duchu» / «w duchu») tylko do jednego wyjaśnienia.

Por. Rz 7,4,6: (4) *tak i wy, bracia moi, dzięki ciału Chrystusa umarliście dla Prawa, by złączyć się z innymi – z Tym, który powstał z martwych, byśmy zaczęli przynosić owoc Bogu. (6) Teraz zaś Prawo straciło moc nad nami, gdy umarliśmy temu, co trzymało nas w jarzmie, tak że możemy pełnić służbę w nowym Duchu, a nie według przestarzałej litery.*

sarki) w znaczeniu reżimu, który ustąpił (czy ustępuje) miejsca nowemu porządkowi wprowadzonemu przez Chrystusa, pozwala również Ga 2,20:<sup>56</sup>

*żyję już nie ja  
choć żyję w ciele*

*żyje we mnie Chrystus  
w wierze żyję, [w wierze] Syna Bożego*

Ze swej strony Ga 2,20 niejako «komentuje» tekst z 2 Kor 10,3. Wg tego ostatniego w doczesności chrześcijanie w pewien sposób pozostają jeszcze «w ciele», żyją w jego porządku: *w ciele postępujący ale nie według ciała walczący*. Ten ostatni jeszcze nie doznał w pełni wszystkich konsekwencji dzieła już dokonanego przez Chrystusa (por. np. Flp 1,22 i 24 jak również 1 Kor 15,35n.51n oraz Flp 3,21). Jednak człowiek już jest, już żyje w porządku panowania Zbawiciela.<sup>57</sup> I to ostatnie jest czynnikiem decydującym – chociaż z Bożego zarządzenia – stary reżim nie należy jeszcze całkowicie do domeny przeszłości i może nadal wywierać pewien wpływ zarówno na człowieka jak i losy świata. Oto jak można przedstawić to, co na ten temat Apostoł pisze w 2 Kor 10,3:

*bo w ciele  
postępujący*

*nie według ciała  
walczący*

Chrześcijanie nie pokładają już ufności w ciele – nawet jeśli byłoby to możliwe<sup>58</sup> – ale chlubią się w Chrystusie Jezusie: *bo obrzezanie to jesteśmy my, którzy Duchem Bożym sprawujemy liturgię i chlubimy się w Chrystusie Jezusie i nie pokładamy ufności w ciele* (Flp 3,3; por. również Ga 6,13: *ci chcą dobrze się pokazać w ciele, którzy was zmuszają do obrzezania, tylko żeby nie być prześladowanymi z powodu krzyża Chrystusa*). Ci, którzy wierzą w Chrystusa i do Niego należą, pokładają nadzieję właśnie w swym Panu.<sup>59</sup> Nadzieja ta nie odnosi się jedynie do przyszłości. Jest ona związana z przemianami, które dopełniają się na ich oczach już teraz, to znaczy w doczesności. Przykładem tego może być następujący fakt odnotowany przez św. Pawła. Dla swojego pana, Filemona, niewolnik Onezym staje się bratem umiłowanym i jako człowiek i jako chrześcijanin, równie dobrze w porządku natury jak i w porządku łaski: *już nie jako niewolnika, ale więcej niż niewolnika, brata umiłowanego, zwłaszcza dla mnie, jeszcze bardziej dla ciebie, i w ciele i w Panu* (Flm 16). Tak więc, pod pewnym względem,

<sup>56</sup> Por. H. Schlier, *Der Brief an die Galater*, s. 276 oraz G. Bornkamm, *Taufe und neues Leben bei Paulus*, s. 34n.

<sup>57</sup> Por. np. Rz 7,5.18n oraz 8,8–9 jak również Rz 6,4; 8,4; 2 Kor 10,2. Por. też E. Lohmeyer, *Probleme paulinischer Theologie*, Stuttgart 1955, s. 102–106 oraz 118, R. Penna, *Lo Spirito di Cristo. Cristologia e pneumatologia secondo un'originale formulazione paulina*, Brescia 1979, s. 249n; P.H. Menoud, *Le sort des trépassés*, s. 33.

<sup>58</sup> Por. Flp 3,4a (*i ja mogę pokładać ufność w ciele*) oraz 4b (*jeżeli ktoś inny myśli, że może pokładać ufność w ciele, to ja tym bardziej*); por. również 3,7n.

<sup>59</sup> Por. Rz 14,14 (*wiem i przekonany jestem w Panu Jezusie*); Ga 5,10 (*mam co do was przekonanie w Panu*); Flp 1,14 (*i tak więcej braci ośmielonych w Panu moimi kajdanami odważa się bardziej bez lęku głosić słowo*); 2,24 (*ufam zaś w Panu*).

doczesność pozostaje nadal sobą. Stary porządek w «ciele» (*en sarkî*) jest nadal obecny i wywiera swój wpływ. Nie jest on jednak już czymś absolutnym. Jest niejako dopełniany przez nowy porządek «w Panu». Ten drugi przewyższa nieskończenie pierwszy, stanowi jego cel i wypełnienie.<sup>60</sup>

Przedstawiane powyżej teksty pokazują, jak terminy «*ciało*» (*sôma*) oraz «*ciało*» (*sarx*) mogą posiadać różne znaczenia oraz zastosowania. Mogą służyć do mówienia o tym, co pozytywne, oraz o tym co, negatywne. Zachowują przy tym ogromną «elastyczność» i wiele «odcieni» znaczeniowych, jeśli chodzi np. o ocenę jakościową danego aspektu. Niekiedy trudno nawet będzie opowiedzieć się za jedną tylko interpretacją i dokonać jednoznacznej klasyfikacji.

Przynajmniej niektóre sygnalizowane teksty ze sformułowaniami «w ciele» (*en sômati*) oraz «w ciele» (*en sarkî*) pozwalają mówić o pewnym porządku, reżimie, który jest dużo więcej niż różny od porządku łaski. Można byłoby tutaj mówić o przeciwstawieniu, konflikcie, czy nawet wzajemnym wykluczaniu się.<sup>61</sup> Jeśli chodzi o porządek łaski, to można byłoby go nazwać «porządkiem w Chrystusie».<sup>62</sup>

#### STARY PORZĄDEK NIEWOLI GRZECHU I ŚMIERCI: CZŁOWIEK PRZED PRZYJŚCIEM CHRYSZTUSA (PRÓBA PODSUMOWANIA)

Przedstawione przez nas sformułowania nie należą do najczęściej spotykanych ani w Nowym Testamencie ani we wspomnianych już tzw. listach autentycznych św. Pawła Apostoła. Nie znaczy to jednak, że nie posiadają one swojego znaczenia. Również za ich pomocą słowo Boże mówi o naszym ludzkim życiu. Na jego obecnym etapie nie weszliśmy jeszcze w pełni w posiadanie tego daru, jakim jest wieczne przebywanie z Bogiem czyli zbawienie wieczne. Jesteśmy jednak równocześnie świadomi, że wraz z przyjściem Chrystusa nasza sytuacja uległa radykalnej zmianie na lepsze. Nie jesteśmy już niewolnikami takich potęg jak grzech czy śmierć. To prawda, że nasze wyzwolenie nie jest jeszcze ani całkowite ani definitywne. Nie możemy jednak popadać w drugą skrajność i nie przyznać, że to nie do nich należymy, że za nami stoi Życie, że to On już teraz jest absolutnym Panem i nas samych i tego wszystkiego, co stworzone (por. np. Flp 3,21). Innymi słowy, idąc za Apostołem narodów, można byłoby opisać naszą obecną sytuację w następujący sposób. Jako chrześcijanie już teraz jesteśmy w *Chrystusie* (gr. *en Christô*). W doczesności jednak w całej pełni pozostajemy dziedzicami Adama: tak jakby nasze losy w pewien sposób zostały «zamknięte», «zaprogramowane» w Adamie. Pozostajemy istotami ograniczonymi poprzez Śmierć. Doznajemy ciągle jeszcze straszliwego ciężaru jej panowania. Powtarzając słowa św. Pawła możemy oddać ten aspekt naszego

<sup>60</sup> Por. R. Penna, *Lo Spirito di Cristo*, s. 249n.

<sup>61</sup> Por. np. E. Käsemann, *Leib und Leib Christi*, s. 120; H. Mehl-Köhnlein, *L'homme selon l'apôtre Paul*, s. 14n.

<sup>62</sup> Por. W. Elliger, *en*, 1095; A. Schweitzer, *La mystique de l'Apôtre Paul*, s. 116n oraz 122.

istnienia w doczesności sięgając po wyrażenie «w śmierci». Bo nadal przynależymy do jej sfery. W jakiś sposób i w niej «żyjemy». Nie jest to jednak jeszcze wszystko. Nasze życie doczesne posiada także inne aspekty. I tak, by je oddać, Apostoł będzie się odwoływał do misterium prawa / Prawa oraz do misterium tego co materialne, zwłaszcza w samym człowieku, do misterium ciała (gr. *sôma* oraz *sarx*).<sup>63</sup> Jak widzieliśmy również i te trzy ostatnie mogą być czymś ujemnym, zniewalającym człowieka, bynajmniej nie służącym jego dobru. Człowiek, czekający na swoje spotkanie z Chrystusem lub już żyjący tym spotkaniem, to również istota żyjąca, w znaczeniu także pejoratywnym, w ciele (*en sômati* oraz *en sarki*). To samo można powiedzieć o innym darze Bożym, o prawie / Prawie, jak i o porządku, który Apostoł odaje poprzez określenie «w prawie» / «w Prawie».

Jak widzieliśmy, tak zarysowany obraz nie jest jednoznacznie negatywny. Człowiek żyjący w opisanej sytuacji bynajmniej nie stracił jeszcze swojej szansy. Potrzebuje on zbawienia i może je rzeczywiście otrzymać. Kiedy to następuje, zmienia się jego sytuacja. Przemiana jest radykalna, choć zwykle dana osoba doświadcza jej stopniowo. Bardzo często rozkłada się ona na całe jej życie. Najczęściej stary porządek nie znika od razu. Po części zostaje on rzeczywiście zniesiony, unicestwiony. Po części ulega on przeobrażeniu, uleczeniu. Po części wywiera on nadal na nas swój wpływ. Taką jest nasza doczesność. I właśnie jako taka stanowi ona czas i miejsce zbawczego Bożego działania oraz integralną część Bożej ekonomii. A ta ostatnia często przetrasta nasze możliwości rozumienia przypominając tym samym o miejscu i roli wiary, nadziei i miłości.

W ten sposób można byłoby w ogromnym zarysie przedstawić jeden z aspektów Pawłowej wizji dzieła zbawienia. Znajduje on konkretny, bardzo ciekawy – naszym zdaniem – wyraz w sformułowaniach jakie spotykamy w np. w tzw. listach autentycznych św. Pawła Apostoła. To, co one wyrażają, będąc Słowem Bożym, odnosi się nie tylko do ludzi żyjących w czasach Apostoła. Odnosi się do ludzi wszystkich czasów. Do nas również.

#### WYBRANE ELEMENTY BIBLIOGRAFII

- Bornkamm G., *Taufe und neues Leben bei Paulus*, w: G. Bornkamm, *Das Ende des Gesetzes*. Paulusstudien, München 1955, s. 34–50.  
 Bultmann R., *thanatos* etc. TWNT 3, 7–25.  
 Erickson R.J., *Flesh*, w: *Dictionary of Paul and His Letters*. Editors: Gerald F. Hawthorne.

<sup>63</sup> Jak to było sygnalizowane, świadomie nie podejmujemy tutaj problemu interpretacji terminów *nomos* («Prawo» / «prawo»), *sôma* («ciało») oraz *sarx* («ciało»). Problem jest bardzo szeroki i skomplikowany. Niezmiernie łatwo również o uproszczenia, a w konsekwencji np. o choćby mimowolne zubożenie tekstu naichnionego. W tym właśnie kontekście odwołamy się do bardzo ciekawej i wartej zastanowienia, choć wprost odnoszącej się do innego zagadnienia, opinii L. Cerfaux (*Le Christ dans la théologie de saint Paul*, s. 223): „Il n'est pas toujours possible, ou il n'est d'aucune utilité, d'assigner la limite exacte d'un terme. Le mieux est d'entendre chaque formule avec l'imprécision qu'elle avait dans l'esprit de saint Paul. L'imprécision est signe de richesse et non de pauvreté. Paul envisageait en gros tout ce que comporte de virtualités les notions d'Esprit et de spirituel”

- Ralph P. Martin. Associate Editor: Daniel G. Reid, Downers Grove-Leicester 1993, s. 303–306.
- Feuillet A., *Mort du Christ et mort du chrétien d'après les Épîtres pauliniennes*, RB 66 (1959) 481–513.
- Frankemölle H., *Das Taufverständnis des Paulus. Taufe, Tod und Auferstehung nach Röm 6*, Stuttgart 1970.
- Fung R.Y.K., *Body of Christ*, w: *Dictionary of Paul and His Letters*. Editors: Gerald F. Hawthorne, Ralph P. Martin. Associate Editor: Daniel G. Reid, Downers Grove-Leicester 1993, s. 76–82.
- Grundmann W., *syn etc.*, TWNT 7, 766–798.
- Jeremias J., *Adam*, TWNT 1, 141–143.
- Kleinknecht H., Gutbrod W., *nomos etc.*, TWNT 4, 1016–1084.
- Kreitzer L.J., *Adam and Christ*, w: *Dictionary of Paul and His Letters*. Editors: Gerald F. Hawthorne, Ralph P. Martin. Associate Editor: Daniel G. Reid, Downers Grove-Leicester 1993, s. 9–15.
- Kreitzer L.J., *Body*, in: *Dictionary of Paul and His Letters*. Editors: Gerald F. Hawthorne, Ralph P. Martin. Associate Editor: Daniel G. Reid, Downers Grove-Leicester 1993, s. 71–77.
- Larsson E., *Christus als Vorbild. Eine Untersuchung zu den paulinischen Tauf- und Eikontexten*, Lund-Kopenhagen 1962.
- Meyer R., *sarx etc.*, w: Schweizer E., Baumgärtel F., Meyer R., *sarx etc.* TWNT 7, 98–151.
- Morris L., *Sin, Guilt*, w: *Dictionary of Paul and His Letters*. Editors: Gerald F. Hawthorne, Ralph P. Martin. Associate Editor: Daniel G. Reid, Downers Grove-Leicester 1993, s. 354–369.
- Schnackenburg R., *Die Adam-Christus Typologie (Röm 5,12–21) als Voraussetzung für das Taufverständnis in Rm 6,1–14*, w: *Battesimo e giustizia in Rm 6 e 8*. M. Bouttier etc. A cura di Lorenzo De Lorenzi, Roma 1974, s. 38–55.
- Schnackenburg R., *Die Taufe in biblischer Sicht (1971)*, w: *Schriften zum Neuen Testament. Exegese in Fortschritt und Wandel*, München 1971, s. 459–476.
- Schnackenburg R., *Todes- und Lebensgemeinschaft mit Christus. Neue Studien zu Röm 6,1–11 (1955)*, w: *Schriften zum Neuen Testament. Exegese in Fortschritt und Wandel*, München 1971, s. 361–391.
- Schreiner T.R., *Law of Christ*, in: *Dictionary of Paul and His Letters*. Editors: Gerald F. Hawthorne, Ralph P. Martin. Associate Editor: Daniel G. Reid, Downers Grove-Leicester 1993, s. 542–544.
- Schweizer E., Baumgärtel F., Meyer R., *sarx etc.* TWNT 7, 98–151.
- Schweizer E., Baumgärtel F., *sôma etc.*, TWNT 7, 1024–1091.
- Scott J.J., *Life and Death*, w: *Dictionary of Paul and His Letters*. Editors: Gerald F. Hawthorne, Ralph P. Martin. Associate Editor: Daniel G. Reid, Downers Grove-Leicester 1993, s. 553–555.
- Thielman F., *Law*, w: *Dictionary of Paul and His Letters*. Editors: Gerald F. Hawthorne, Ralph P. Martin. Associate Editor: Daniel G. Reid, Downers Grove-Leicester 1993, s. 529–542.
- Thüsing W., *Per Christum in Deum. Studien zum Verhältnis von Christozentrik und Theozentrik in den paulinischen Hauptbriefen*, Münster 1969.

## WAŻNIEJSZE SKRÓTY

- SDB Supplément au Dictionnaire de la Bible
- TWNT Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament
- ZNW Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche

Ks. Wojciech Misztal – dr teologii, wykładowca biblistyki w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach. Pozytywną recenzję rozprawy przedstawił ks. prof. dr hab. Stanisław Mędała.

### L'ancien ordre de l'asservissement par le péché et par la mort: l'homme avant le premier avènement du Christ

#### Résumé

Un des sujets majeurs des épîtres de Saint Paul est le premier avènement du Christ. Le Christ et son oeuvre constituent un changement radical dans l'histoire du monde créé et de l'homme. Comment notre situation se présente-t-elle avant la première venue du Sauveur? Quel est l'état de l'homme qui reste encore loin du Christ (cf. par ex. Eph 2,13)? Nous voudrions présenter une des réponses, une des descriptions qu'en donnent les lettres dites authentiques de Saint Paul (Rm, 1-2 Co, Ga, Ph, 1 Th et Phm). Dans ce recueil on rencontre par ex. de très intéressantes formulations du type «*en Adam*» (*en Adam*), «*dans la mort*» (*en thanatō*), «*dans la Loi*» / «*dans la loi*» (*en nomō*), «*dans le corps*» (*en sōmati*) et «*dans la chair*» (*en sarki*). Il est vrai que ces formulations ne sont pas tellement nombreuses. Mais on ne saurait en sous-estimer l'importance. Déjà la présence des termes «*Adam*», «*mort*», «*Loi*» / «*loi*», «*corps*», «*chair*» l'indique suffisamment. Chez Saint Paul ils expriment fréquemment ce qui s'oppose au Christ, à son ordre, à son économie. À l'aide des constructions que nous venons d'énumérer, l'Apôtre parle de la situation de l'homme avant sa salutaire rencontre avec le Sauveur. D'une manière originale les formulations du type «*en Adam*», «*dans la mort*», «*dans la Loi*» / «*dans la loi*», «*dans le corps*» et «*dans la chair*» décrivent l'ordre ancien. C'est dans ce domaine que l'homme vit avant sa rencontre avec le Christ. L'homme y demeure asservi de diverses façons. L'Apôtre en parlera de différentes manières, aussi au moyen des constructions citées ci-dessus. Le funeste héritage du péché commis par Adam nous marque très profondément. De nous-mêmes nous ne sommes pas capables de nous en libérer. La mort exerce sur nous son pouvoir d'une manière indiscutable. Même les réalités en soi bonnes peuvent devenir pour l'homme un obstacle ou même un danger. Ainsi dans l'ordre ancien l'homme se voit asservi par tels dons de son Créateur que l'on désigne par les notions: «*Loi*» / «*loi*», «*corps*», «*chair*». Voilà en grandes lignes la situation de l'homme sans Christ (cf. Eph 2,12) d'après les lettres dites authentiques de Saint Paul telle que la présentent les passages avec les formulations du genre «*en Adam*», «*dans la mort*», «*dans la Loi*» / «*dans la loi*», «*dans le corps*» et «*dans la chair*».